

Jadwiga Herma

Przemiany demograficzne i gospodarcze osiedla Brzeszcze *

Tematem pracy jest analiza stosunków gospodarczo-społecznych osiedla Brzeszcze oraz ich przemian w powiązaniu z rozmieszczeniem sił wytwórczych i odpowiadających im stosunków produkcji. Przemiany życia gospodarczo-społecznego Brzeszcz prowadzą do powstania formy miasteczka górniczego, którego cechą charakterystyczną jest powiązanie funkcji górniczych i rolniczych.

W niniejszym streszczeniu pracy omówiono tylko rozwój górnictwa węglowego w Brzeszczach oraz jego wpływ na zmiany środowiska geograficznego, planu osadnictwa, struktury gospodarczo-społecznej rolnictwa i struktury ludności Brzeszcz. Szczególną uwagę zwrócono na dojazdy do pracy do Kopalni Brzeszcze, które określają strefę wpływu osiedla na tereny wsi rolniczych.

Osada górnicza Brzeszcze powstała ze wsi rolniczej w ciągu ostatnich pięćdziesięciu lat pod wpływem rozwoju górnictwa węglowego. Brzeszcze są młodym osiedlem górniczym podobnie jak Libiąż, który rozwinął się również po powstaniu górnictwa węglowego w latach 190 — 1905 (por. str. 111). Obecna struktura osadnicza Brzeszcz jest w znacznym stopniu kompromisem między przeszłością i teraźniejszością, natomiast działalność mieszkańców i stosunki społeczne odpowiadają dobrze współczesnej.

* Praca monograficzna o Brzeszczach, wykonana w Katedrze Geografii Ekonomicznej WSP w czerwcu 1957 r., zawiera w maszynopisie 174 stron, 6 map, 10 rysunków, 4 strony przypisów, 6 stron bibliografii, 27 zdjęć, 47 tabel. Praca jest oparta głównie na badaniach własnych, wywiadach z ludnością oraz na źródłach rękopiśmiennych, wydawnictwach historycznych, statystycznych i kartograficznych.

Praca monograficzna o Brzeszczach zawiera wykaz źródeł i odnośniki do nich w treści. W niniejszym opracowaniu podano tylko niektóre odnośniki do literatury.

1. Występowanie i eksploatacja węgla

Środowisko geograficzne Brzeszcz scharakteryzowane zostało w pierwszych rozdziałach pracy. W szczególności zwrócono uwagę na budowę geologiczną Brzeszcz, która stanowiła podstawę lokalizacji kopalni węgla.

Brzeszcze leżą w regionie Kotliny Oświęcimskiej, która powstała u spływu Soły, Przemszy i Gostynki do Wisły. Między korytem Wisły i Soły w Kotlinie Oświęcimskiej rozciąga się pole węglowe Brzeszcz. Stanowi ono południowe skrzydło i część składową Górnośląskiego Zagłębia Węglowego. Węgiel występuje tu w siodle warstw karbońskich, które biegnie z E-W na południe od szybu Jawiszowice. Produktywne utwory karbońskie przykryte są pokrywą trzeciorzędową i czwartorzędową o miąższości od 50 do 400 metrów i więcej. Do eksploatacji nadaje się 27 pokładów. Węgiel posiada około 6500 do 7000 kalorii wartości cieplnej.

Warunki geologiczne występowania węgla zadecydowały o rozwoju kopalni. Przemysł węglowy w Brzeszczach omówiono w osobnym rozdziale pracy ze szczególnym uwzględnieniem eksploatacji i zbytu węgla oraz czynników wpływających na ich kształtowanie się w latach od 1904 do 1956. Węgiel w Brzeszczach zaczęto eksploatować dopiero w 1904 r., gdy w Zagłębiu Krakowskim, do którego Brzeszcze również należą, istniały już kopalnie jaworznickie, sierszańskie, kopalnia Krystyna w Tenczynku i inne. Do 1913 r. kopalnia Brzeszcze należała do Gwarectwa węglowego, w którym większość udziałów posiadała rodzina Rappaportów. W 1913 r. wszystkie kuksy Gwarectwa nabył rząd austriacki, celem uniezależnienia się od dostaw prywatnych dla instytucji rządowych oraz celem uzyskania wpływu na kształtowanie się cen węgla na rynku. Roczna produkcja węgla osiągała wtedy zaledwie 190 000 ton. Powodem był brak wagonów na tzw. Kolei Północnej, który utrudniał przewóz węgla na terenie Galicji, a przez to hamował jego zbyt.

W latach 1914 do 1918 kopalnię zmilitaryzowano ze względu na potrzeby wojny. Eksploatacja węgla wzrosła dwukrotnie. Pokłady przygotowane do eksploatacji przed I wojną zostały wyczerpane. Stąd też po objęciu kopalni przez Państwo Polskie, po rozpadnięciu się Austrii, trzeba było dokonać szeregu inwestycji. W okresie międzywojennym kopalnia Brzeszcze była jedynym czynnym przedsiębiorstwem, będącym własnością Państwa. Do Państwa należały wprawdzie również obszary węglowe na Górnym Śląsku oraz w byłej Kongresówce, ale około 50% akcji posiadały tam spółki akcyjne

i towarzystwa kopalń węgla¹. Do roku 1923 produkcja węgla spada. Zmiana koniunktury w polskim przemyśle węglowym w latach 1926/27 na skutek wybuchu strajku angielskiego spowodowała wzrost produkcji węgla kopalni Brzeszcze do 400 000 ton rocznie. Wydobyte 500 000 ton rocznie, osiągnięte w latach 1927 do 1931, wykazuje spadek po 1931 r. Powodem spadku wydobywania było nieprzebrnięcie postanowień Konwencji Węglowej dotyczących cen i warunków płatności węgla.

Już przed II wojną światową kopalnia została przygotowana do zwiększenia wydobywania węgla o 100%. W takim stanie zastali ją Niemcy. Wyeksploatowali oni w sposób rabunkowy 7 500 000 ton węgla przy dziennym wydobywaniu 5 000 ton. Rabunkowe wydobywanie w czasie wojny spowodowało osłabienie produkcji węgla w pierwszych latach po wojnie. W okresie Planu 6-letniego nastąpił systematyczny wzrost produkcji kopalni. Dzielne wydobywanie węgla wynosiło w Brzeszczach od 4 500 do 5 000 ton.

2. Przeobrażenie środowiska geograficznego przez górnictwo węglowe

Eksploracja górnicza w Brzeszczach wniosła do krajobrazu nowe formy, które wyodrębniają się na terenie Kotliny Oświęcimskiej. W pracy omówiono je w rozdziale o górnictwie. Najbardziej zaznaczają się w krajobrazie zwały skał płonnych w postaci hałd o kształcie garbów i stożków. Odbudowa na zawał wyeksploatowanych już pól węglowych powoduje występowanie na powierzchni pola kopalnianego szkód górniczych w postaci szczelin, lejów, pęknięć ścian budynków. Podziemna eksploatacja węgla wywołała w pierwszych latach rozwoju górnictwa osuszenie terenów zabagnionych oraz zanik wody w studniach. W związku z tym została rozbudowana sieć wodociągowa wody pitnej i przemysłowej. Przeobrażenie środowiska geograficznego Brzeszcz, spowodowane przez górnictwo, jest analogiczne do przeobrażeń w obrębie Siodła Głównego na Górnym Śląsku w początkowym okresie rozwoju górnictwa, hutnictwa i innych gałęzi przemysłu w pierwszej połowie XIX wieku². Obecnie przeobrażenia te są na Górnym Śląsku tak duże, że stwarzają na Wyżynie Śląskiej odmienną jednostkę morfologiczną.

¹ J. Piernikarczyk, *Historia górnictwa i hutnictwa na Górnym Śląsku*. Katowice 1936.

² A. Hornig, *Formy powierzchni ziemi stworzone przez człowieka na obszarze Wyżyny Śląskiej. Górny Śląsk (prace i materiały geograficzne)*. Kraków 1955, str. 123—149.

3. Plan osadnictwa Brzeszcz

W rozdziałach omawiających osadnictwo Brzeszcz zwrócono szczególną uwagę na wpływ górnictwa na plan osadniczy osiedla. Wpływ ten widoczny jest w zróżnicowaniu dwu części osiedla: osady wiejskiej oraz osad górniczych o charakterze miejskim. Powstanie każdego z tych osiedli wiąże się z odmiennym charakterem pracy. W sąsiedztwie kopalni węgla powstały trzy kolonie górnicze: pierwsza zbudowana między rokiem 1906 i 1907, następne w latach 1909 do 1911, 1915 do 1916, oraz 1942 do 1943. W koloniach tych mieszka dawna ludność rolnicza wsi Brzeszcze, która przeszła do pracy w górnictwie oraz ludność, która do Brzeszcz napłynęła z powiatu oświęcimskiego i sąsiednich powiatów. Wraz z wybudowaniem nowych szybów wydobywczych „Andrzej” III i IV w Jawiszowicach powstały trzy nowe kolonie w latach 1938/39, 1949 i 1950 do 1956 r. W każdej z tych kolonii lokalizowano nowe ośrodki kulturalne i usługowe. W pobliżu kopalni umieszczona została szkoła, poczta, apteka, dom kultury i prawie wszystkie usługi produkcyjne i nieprodukcyjne.

Jakkolwiek osadnictwo przemysłowe w Brzeszczach wykazuje wiele cech wspólnych z regionem przemysłowym Śląska, ze względu na podobną strukturę gospodarczo-społeczną, to niemniej charakter osadniczy Brzeszcz przedstawia typ odrębny. Osiedla robotnicze na Górnym Śląsku wyrosły również w oparciu o funkcję produkcyjną górniczo-przemysłową. Jednak tempo ich rozwoju było o wiele szybsze. Osada fabryczna Królewska Huta budowała początkowo mieszkania robotnicze podobnie jak kopalnia budowała w Brzeszczach kolonie górnicze. Potem usiłowała przenieść budownictwo domów mieszkalnych na robotników podobnie jak huta w Ozimku lub huta „Fryderyka”. W miarę zwiększania się liczby pracowników i braku mieszkań ludność pracująca w Królewskiej Hucie lokowała się we wsiach dookoła huty. Wsie te łącząc się w jedną całość dały początek dzisiejszemu miastu przemysłowemu. Podobnie i osiedla huty gliwickiej wyrosły do rozmiarów miasta, a także dzisiejsze miasto Bytom³.

Czynnikiem, który wpłynął na tak wielką rozbudowę tych osad, były bogate i różnorodne złoża mineralne. W Brzeszczach produkcja ogranicza się tylko do węgla, dlatego też rozwój osadniczy postępuje wolniej niż na Górnym Śląsku. Osada górnicza w Brzeszczach była początkowo izolowana ze względu na jednostronny i bezpośredni związek z kopalnią i braki powiązań ze wsią. Dopiero rozwój budownictwa

³ I. Nalepa-Orłowska, *Typy robotniczego osadnictwa górniczo-hutniczego na Górnym Śląsku. Górny Śląsk (prace i materiały geograficzne)*. Kraków 1955, str. 345—380.

w strefie między tymi dwoma typami osadnictwa spowodował połączenie obu skupień osadniczych.

Dawna wieś miała kształt wielodrożnicy o niwowym układzie gruntów, charakterystycznym dla wsi nadwiślańskiej. Jest to, jak wiadomo, najstarszy typ wsi w Polsce. Najstarsze osadnictwo wsi Brzeszcze związane jest z dworem, który leżał w centrum wsi. Centrum to w związku z upadkiem dawnych jego funkcji po założeniu kopalni węgla zaczęło się przesuwać w stronę kopalni.

4. Społeczno-ekonomiczna struktura rolnictwa w Brzeszczach

Przemiany struktury społeczno-ekonomicznej rolnictwa w Brzeszczach, zachodzące pod wpływem przemysłu w ciągu ostatnich 50 lat, omówiono w jednym z dalszych rozdziałów pracy. Szczególną uwagę zwrócono na przemiany struktury własnościowej, użytkowania gruntów i zasiewów.

Cechą charakterystyczną Brzeszcz jak i całego regionu przemysłowego jest zarobkowanie poza rolnictwem. Z każdego gospodarstwa w Brzeszczach przynajmniej jeden członek pracuje poza rolnictwem.

Jakkolwiek gospodarstwa indywidualne zajmują 61,5% areалу ziemi z ogółu 1766,63 ha powierzchni Brzeszcz, to na skutek dużego rozdrobnienia gruntów nie są samowystarczalne. Podczas gdy w 1950 r. było 506 gospodarstw indywidualnych, to w 1954 r. było ich 566, a w 1956 r. już 589. W wyniku rozdrobnienia gruntów maleje przede wszystkim areal ziemi gospodarstw w grupach 3—5, 5—7 oraz 7 do 10 ha na korzyść grupy 0—1 ha. Gospodarstwa działkowe od 0—1 ha stanowiące 60,3% ogółu gospodarstw prowadzą uprawę intensywną, głównie warzywniczo-owocową, znajdując na miejscu zbyt dla produktów. Gospodarstwa średniorolne cechuje stosowanie w pracy sezonowo sił najemnych oraz drobny zbyt artykułów rolno-spożywczych na miejscu. W gospodarstwach dużych rozwinięty jest silnie system dzierżaw. Przewaga działkowych gospodarstw obniża towarowość indywidualnej gospodarki rolnej. Wydajność z hektara dla zbóż wynosi w Brzeszczach od 17,5 do 19 q, dla okopowych 150 do 170 q.

Więcej niż $\frac{1}{10}$ ogółu powierzchni Brzeszcz przeszła w wyniku rozwoju górnictwa na własność kopalni. Obszar ten zajmuje zabudowania i place przemysłowe, zwaly skał płonnych oraz działki górnicze. W ciągu ostatnich 50 lat rozwoju górnictwa wzrósł do 10% obszar gruntów zajętych pod drogi, place budowlane, nieużytki. Na obszarze dawnych gruntów dworskich powstało Państwowe Gospodarstwo Leśne i Państwowe Gospodarstwo Rybne zajmując łącznie 17,4% powierzchni Brzeszcz.

W związku z taką strukturą własnościową pozostaje użytkowanie ziemi. Użytki rolne zajmują tylko 64,7% ha ziemi z ogółu 1766,63 ha powierzchni, a w tym tylko 41,0% grunty orne. Zjawisko to jest charakterystyczne dla obszarów przemysłowych, w których grunty zajęte pod zabudowania, drogi, nieużytki przemysłowe oraz użytki nieuprawiane wznoszą kosztem zmniejszania się gruntów ornych, jak np. na Górnym Śląsku. W Brzeszczach jest duży areal użytków zielonych. Na 100 ha ziemi ornej przypada w Brzeszczach 54,7 ha łąk i pastwisk. Prawie 20% ogółu obszaru Brzeszcz stanowią lasy i stawy rybne. Na inne grunty i nieużytki przypada w Brzeszczach $\frac{1}{6}$ część ogółu powierzchni.

Omówione wyżej użytkowanie gruntów ulegało zmianom w okresie pięćdziesięciu lat rozwoju górnictwa. Zmiany te nie zawsze były korzystne dla całokształtu gospodarki rolnej Brzeszcz. Areal gruntów ornych zmniejszył się w porównaniu z 1900 r. z 1099 ha do 723 ha, tj. o $\frac{1}{3}$. Grunty orne malały przede wszystkim kosztem wzrostu nieużytków, dróg i placów budowlanych oraz budownictwa przemysłowego. Łąki i pastwiska wznosiły się w wyniku osuszania terenów przez eksploatację węgla. Wzrost łąk i pastwisk był względny, gdyż równocześnie malała ich powierzchnia na korzyść nieużytków skutkiem rozbudowy urządzeń kopalni. W wyniku tych zmian wielkość łąk i pastwisk zmniejszyła się w porównaniu z 1900 r. z 423 ha do 396 ha, tj. o 27 ha. W związku z rozwojem budownictwa wzrósł wyraźnie obszar sadów i ogrodów: z 13 ha w 1900 r. do 22 ha w 1956 r. Areal lasów zmniejszył się w Brzeszczach od 1865 r. o połowę z 274,40 ha do 138,58 ha w 1950 r.

Struktura upraw w Brzeszczach jest bardzo jednostronna. Dominującą formę upraw stanowią w Brzeszczach ziemniaki i żyto. Zajmują one łącznie 67,6% gruntów ornych. Reszta przypada na inne zboża, rośliny przemysłowe, strączkowe i pastewne oraz ugory i odłogi.

Taka struktura upraw oraz duży odsetek łąk i pastwisk sprzyja hodowli trzody chlewnej i zwierząt mlecznych. W okresie 50 lat rozwoju przemysłu węglowego hodowla wykazuje tendencję przekształcenia się z hodowli bydła na hodowlę trzody. Zasadniczym powodem jest obniżanie arealu użytków rolnych i rozdrobnienie gospodarstw, a w związku z tym spadek hodowli rogacizny. Powstanie gospodarstw działkowych, kolonii robotniczych, których mieszkańcy mają możliwość hodowli trzody, spowodowało wzrost tej hodowli. Głównymi artykułami produkcji hodowlanej stał się obecnie w Brzeszczach żywiec trzody chlewnej i mleko. Życie gospodarcze Brzeszcz wymaga jednak dalszego rozwoju hodowli trzody ze względu na wznoszące wewnętrzne zapotrzebowanie.

5. Przemiany demograficzne Brzeszcz

Przemiany demograficzne Brzeszcz są tematem ostatniego rozdziału pracy. W rozwoju ludności Brzeszcz w końcu XIX i początkach XX w. zaznaczają się dwa okresy. Wyraźną granicę między nimi stanowią lata 1900 — 1905, tj. powstanie przemysłu węglowego. Okres pierwszy przed powstaniem kopalni cechuje systematyczny spadek liczby ludności. W okresie drugim po powstaniu górnictwa następuje szybki wzrost liczby ludności Brzeszcz, głównie przez imigrację. Dla okresu tego charakterystyczne są również codzienne migracje ludności do pracy.

Od czasu powstania kopalni ludność Brzeszcz wzrosła 4,5-krotnie z 1402 mieszkańców w 1900 r. do 6107 mieszkańców w 1956 r., podczas gdy ludność miasteczka Wilamowic położonego na południowy zachód od Brzeszcz wzrosła tylko 1,3-krotnie z 1719 mieszkańców w 1900 r. do 2143 mieszkańców w 1956 r. Powodem tych rozbieżności w przyroście rzeczywistym ludności Brzeszcz i Wilamowic są różnice w tempie rozwoju sił wytwórczych. W Wilamowicach zaznacza się ciągły odpływ ludności do pracy w przemyśle na skutek upadku miejscowego rzemiosła tkackiego. Do Brzeszcz ludność napływa na stałe do pracy w przemyśle węglowym.

Początkowo imigrowała ludność ze wsi leżących w bezpośrednim sąsiedztwie Brzeszcz, jak Harmęże, Przecieszyn, Rajsko, Wilczkowice i inne. Później napływa również ludność z dużych wsi z południowej części powiatu oświęcimskiego, jak Heczmarowice, Stare Stawy, Osiek i inne. Charakterystyczny jest również napływ do Brzeszcz ludności z małych miasteczek, jak Wilamowice, Andrychów, Kęty i inne. Na stałe osiedlali się w Brzeszczach pracownicy z rodzinami. W okresie międzywojennym obok imigrantów z północnej Żywiecczyny i południowo-zachodniej części powiatu wadowickiego napłynęła również ludność polska z Zaolzia (Śląsk Cieszyński).

Obecnie napływa do Brzeszcz na stałe ludność przede wszystkim ze wsi leżących wzdłuż obecnych tras samochodowych kopalni.

Napływ ludności do Brzeszcz nie był równomierny. Odbiwał się impulsywnie i odpowiadał okresom oddawania do zamieszkania nowych bloków kolonijnych. Obecnie do Brzeszcz napływa rocznie przeciętnie około 150 osób. Są to przeważnie ludzie w młodym wieku. W związku z tym pozostaje wzrost przyrostu naturalnego. Np. w 1950 r. przyrost naturalny w Brzeszczach był przeszło 1,5 razy większy od przyrostu naturalnego w Polsce.

Wzrost ilościowy ludności Brzeszcz spowodował zmianę jej struktury zawodowej. Spada ciągle odsetek ludności zatrudnionej w rolnictwie, a trzykrotnie wzrósł już odsetek ludności w za-

wodach pozarolniczych. Rolnictwo w Brzeszczach zatrudnia tylko $\frac{1}{4}$ ogółu ludności czynnej zawodowo. Z ogółu ludności Brzeszcz 2263 pracującej czynnie zawodowo, ponad 50% przypada na zatrudnienie w samym tylko górnictwie w Brzeszczach (dane z 1950 r.). Reszta przypada na inne zawody pozarolnicze. Na skutek aglomeracji męskich sił w górnictwie, kobiety muszą pracować w rolnictwie i w przemyśle poza Brzeszczami. Odływ ludności do przemysłu węglowego i innych zawodów pozarolniczych spowodował brak sił roboczych w rolnictwie. Na 100 ha użytków rolnych pozostaje w Brzeszczach tylko 22,7 mężczyzn oraz 26,2 kobiet czynnych zawodowo w rolnictwie, czyli 48,9, podczas gdy np. w Węgierskiej Górcie, uprzemysłowionej osadzie powiatu żywieckiego — 92, a w Leśnej. wsi powiatu żywieckiego — 183 osoby.

Wraz z rozwojem kopalni i ciągłym wzrostem zapotrzebowania na siłę roboczą rozszerza się zasięg wpływu Brzeszcz na tereny wsi rolniczych. Dzisiejszy zasięg obszaru, z którego pracownicy dojeżdżają do kopalni, jest końcowym stadium oddziaływania Brzeszcz na wsie rolnicze powiatu oświęcimskiego i sąsiednich powiatów. Dlatego też omówione zostały dokładniej w niniejszym opracowaniu.

6. Dojazdy do pracy do Kopalni Brzeszcze

Początkowo w latach 1905 do 1920 dojazdy do pracy do kopalni Brzeszcze kształtowały się żywiołowo. Największa ilość dojeżdżających do Brzeszcz pracowników pochodziła wówczas z Jawiszowic, Przecieszyna, Wilczkowic, Skidzina, Wilamowic, Dankowic. Niewątpliwie zdecydowało o tym bezpośrednio sąsiedztwo z Brzeszczami i brak rozwiniętego w pobliżu przemysłu. Po I wojnie światowej powiększa się zasięg kopalni na siłę roboczą ze wsi rolniczych. Wiąże się to ze wzrostem eksploatacji węgla. W powiększonym zasięgu kopalni Brzeszcze znalazły się wsie południowej części powiatu oświęcimskiego, jak: Łazy, Osiek, Malec, Nowa Wieś, Łęki, Kęty, Pisarzowice i inne. Po roku 1920 dojazdy do pracy z tych wsi stały się powszechne. Kopalnia ułatwiła je przez budowę tzw. „kasarni górniczych”, w których górnicy mieszkali w ciągu tygodnia, a na niedzielę wyjeżdżali do swoich wsi. Niemniej jednak pewna część górników dojeżdżała codziennie rowerami ze wsi, które nie miały połączenia komunikacyjnego z Brzeszczami, jak Osiek, Hecznarowice, Nowa Wieś. Z Dankowic, Oświęcimia i innych miejscowości dojeżdżali górnicy codziennie pociągiem.

Okresy dobrej koniunktury w górnictwie w latach od 1920 do 1939 powodowały na krótko rozszerzanie się zasięgu dojazdów na zachodnią część powiatu wadowickiego, południowo-wschodnią część powiatu biel-

skiego oraz południowo-wschodnią część powiatu pszczyńskiego. Po 1935 r. spotykamy górników z północnej Żywiecczyny. Dojazdy ich nie miały jednak charakteru masowego tak jak obecnie, ze względu na brak komunikacji z Brzeszczami.

Dzisiejszy zasięg kopalni na siłę roboczą jest więc zasięgiem starym. Obecnie dojeżdżają pracownicy do kopalni Brzeszcze stale lub sezonowo z 236 wsi następujących powiatów: z 40 wsi powiatu oświęcimskiego, 45 wsi powiatu żywieckiego, 34 wsi powiatu wadowickiego, 14 wsi powiatu suskiego, 13 wsi powiatu bielskiego, 5 wsi powiatu chrzanowskiego, 4 wsi powiatu pszczyńskiego, 81 wsi innych powiatów południowej Polski. W związku z tak dużym i zróżnicowanym terytorialnie zasięgiem kopalni trudny jest dowóz pracowników (por. mapa 1). Z ogółu, tj. 4426 osób dojeżdżających codziennie do pracy w górnictwie, 33,4% stanowią dojeżdżający samochodami, 12,6% rowerami, 6,2% koleją. Reszta, tj. 47,8%, przypada na dochodzących piechotą (razem z pracownikami z Brzeszcz).

Do miejscowości, które nie posiadają komunikacji z Brzeszczami, kopalnia uruchomiła własne trasy samochodowe (por. mapa 2). Zaczęła nimi przewozić pracowników codziennie do pracy i do domu z pracy po przeprowadzeniu werbunku na kopalnię w 1950 r. Pierwszą trasę samochodową uruchomiła kopalnia w maju 1953 r. do wsi Łęki i Osiek. W tym samym roku zaczęła również przewozić pracowników z Grojca, Wilamowic, Hecznarowic, Bielan, Kęt, Dankowic, Kobiernic i Międzybrodzia. Trasę z Międzybrodzia przedłużono w 1954 r. do Zadziela w powiecie żywieckim, z Dankowic do Bestwiny w powiecie bielskim. Równocześnie z trasą do Dankowic uruchomiła kopalnia trasę samochodową do Woli w powiecie pszczyńskim. W 1954 r. przeprowadziła trasę do Targanic i Rzyk — wsi w powiecie wadowickim oraz przedłużyła trasę z Zadziela przez Okrajnik do Ślemienia w powiecie żywieckim. Ostatnie trasy z Zadziela do Rychwałdu, Żywca i Świnnej przeprowadziła kopalnia w maju 1955 r., a do Frydrychowic w 1956 r. Po uruchomieniu własnych tras samochodowych zjawisko dojazdów do Brzeszcz stało się masowe szczególnie ze wsi żywieckich.

Trudności w przewozie pracowników stanowił brak taboru samochodowego. Uzupełniła go kopalnia przez wydzierżawienie samochodów przystosowanych do przewozu pracowników od: Przedsiębiorstwa Transportowego Jaworznicko-Mikołowskiego Zjednoczenia Przemysłu Węglowego w Mysłowicach, Państwowej Komunikacji Samochodowej — Oświęcim, Spółdzielni Transportowej — Kraków. Samochodami tymi przewozi kopalnia codziennie 1650 pracowników z 62 wsi na 15 trasach. Ilości pracowników przewożonych na poszczególnych trasach są różne. Najwię-

cej pracowników przewożą samochody do pracy i z pracy na trasie Brzeszcze — Osiek o długości 31 km. Ilość ich przekracza 190 osób dziennie. Najmniej pracowników dojeżdża na trasie Brzeszcze — Targanice długości 38 km. Ilość ich nie przekracza 85 osób dziennie.

Samochody przewożące pracowników odbywają dziennie do każdej miejscowości po 6 kursów:

przywożą pracowników zmiany pierwszej
odwożą pracowników zmiany trzeciej
 stoją w danej miejscowości czekając na pracowników
 zmiany drugiej
przywożą pracowników zmiany drugiej
odwożą pracowników zmiany pierwszej
 stoją w danej miejscowości czekając na pracowników
 zmiany trzeciej
przywożą pracowników zmiany trzeciej
odwożą pracowników zmiany drugiej
 stoją w danej miejscowości czekając na pracowników
 zmiany pierwszej.

Najdłuższą trasę do Ślemienia w powiecie żywieckim przebywa autobus w ciągu 150 minut. Najkrótszą zaś trasę do wsi Łęki w powiecie oświęcimskim wynosząca 12 km w ciągu 50 minut. Na skutek tego górnicy ze Ślemienia jadą do pracy i z pracy trzy razy dłużej aniżeli górnicy z Łęk. Pracownicy ze Ślemienia zużytkowują dziennie 14 godzin na pracę, dojazd i przerwy przed i po pracy, podczas gdy pracownicy z Łęk wykonują te czynności codziennie w czasie o dwie godziny krótszym. Dłuższy dojazd przedłuża dzień roboczy, skraca czas na pracę w domu i czynności osobiste.

Niektóre trasy, np. do Łęk, Kęt, Osieka, Andrychowa, Rzyk, Targanice, Ślemienia zostały przedłużone na skutek złego stanu dróg. Drogi o nawierzchni tłuczniowej, nie ulepszonej na odcinkach Hecznarowice — Kęty i Zasole — Łęki, są tak mocno zniszczone, że nie pozwalają na przejazd 6 aut dziennie. W związku z tym wszystkie auta kopalniane, wiozące pracowników do powiatu żywieckiego, wadowickiego, i południowej części oświęcimskiego, muszą odbywać swoje kursy drogą okrężną przez Oświęcim.

Stan i trwałość dojazdów zależy od tego, jak długo czynna będzie trasa samochodowa. Należy jednak przewidywać, że otwarcie nowej kopalni w Spytkowicach spowoduje odpływ części górników z powiatu wadowickiego ze względu na dogodniejszy dojazd pociągiem do Spytkowic.

Znacznie mniej, bo ponad 300 pracowników dojeżdża do Brzeszcz codziennie kolejną od Oświęcimia, Czechowic Miasta, Bielska, Żywca

oraz Wadowic. Podczas gdy samochodami dojeżdżają pracownicy prawie wyłącznie ze wsi, to kolejną dojeżdżają również z ośrodków przemysłowych, jak Czechowice, Tychy, Jaworzno, Siemianowice. Kolejną dojeżdża codziennie do Brzeszcz ludność z 84 miejscowości. Dojazdy z poszczególnych miejscowości nie mają charakteru tak masowego, jak na wyżej omówionych trasach samochodowych. Z 9 miejscowości będących w bezpośrednim sąsiedztwie Brzeszcz dojeżdżają pracownicy rowerami lub dochodzą piechotą. Robotnicy pochodzący z pozostałych 81 miejscowości mieszkają w Domu Górnika, dojeżdżając do domu co pewien czas.

W 90% dojeżdżają do Brzeszcz pracownicy z gospodarstw bezrolnych lub małorolnych do 2,5 ha. 92% ogółu dojeżdżających stanowią mężczyźni, resztę kobiety zatrudnione w sortowniach. Pracownicy dojeżdżający z omawianych wsi pracują na kopalni w różnych zawodach. Ze Ślemienia, Gilowic, Łękawicy i innych pracują jako górnicy rabowacze. Z Andrychowa obok górników pracują ślusarze, z Sułkowic stolarze itp. Z Hecznarowic pracują w Brzeszczach po 30 lat na placu drzewnym.

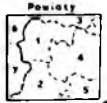
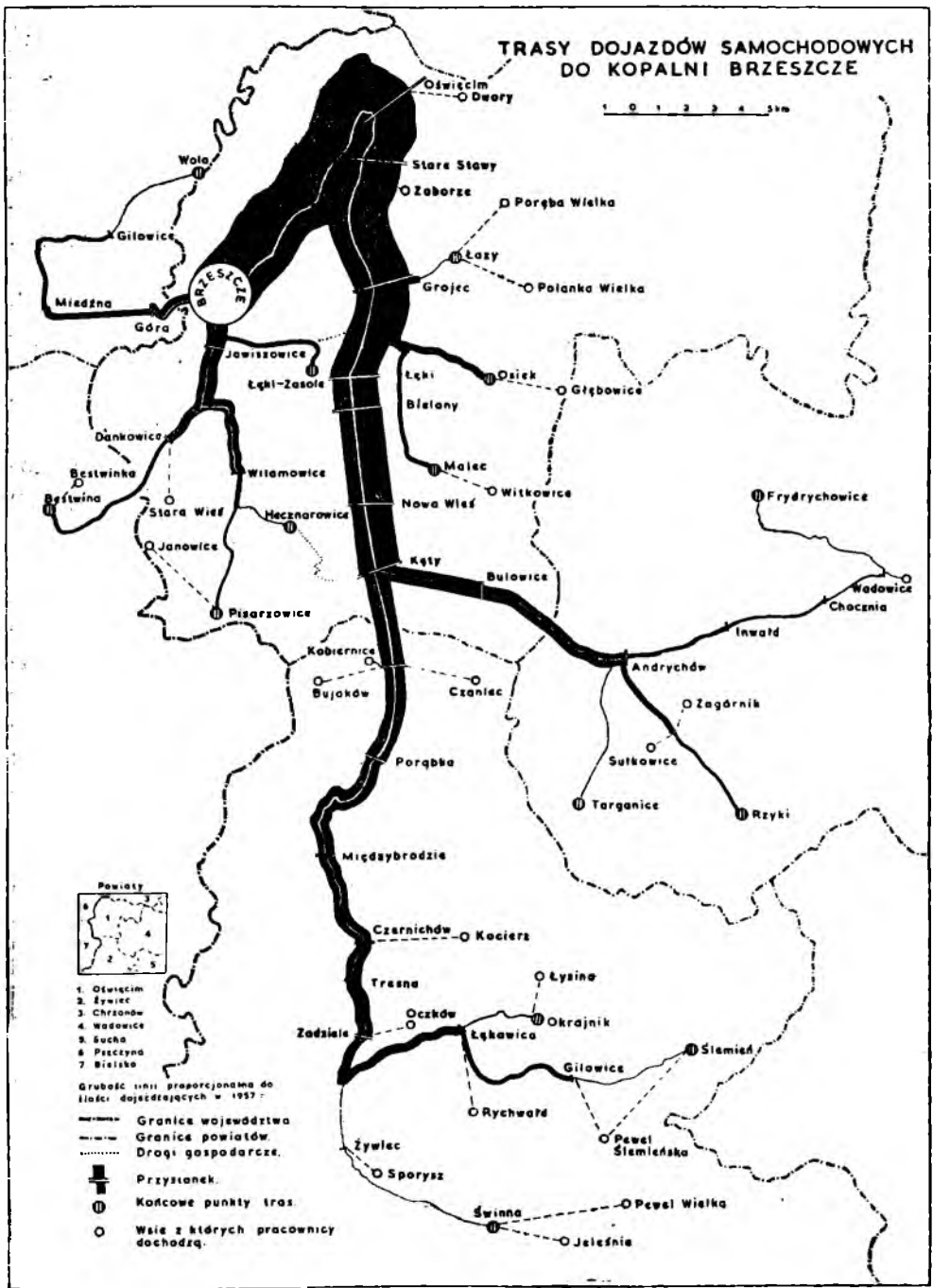
Pod wpływem dojazdów do pracy zachodzą duże przemiany we wsiach rolniczych, które znajdują się w zasięgu dojazdów do kopalni Brzeszcze. Wpływ ten przejawia się przede wszystkim w rozwoju indywidualnego budownictwa mieszkaniowego oraz w podniesieniu kultury ubioru, jedzenia i mieszkania⁴. W niektórych wsiach powiatu oświęcimskiego powstało szereg nowych domów zbudowanych z żużla przywiezionego z hałd kopalnianych z Brzeszcz. W Rzykach, wsi powiatu wadowickiego, z inicjatywy górników dojeżdżających do Brzeszcz zapoczątkowano elektryfikację sposobem gospodarczym a do tej akcji przyłączyli się pozostali mieszkańcy.

Rozwój Brzeszcz przeobraża środowisko Kotliny Oświęcimskiej, ale i Brzeszcze podlegają wpływom tego środowiska. Z niego bowiem pochodzą mieszkańcy osiedla. Brzeszcze razem z Dworami i Oświęcimiem tworzą w Kotlinie Oświęcimskiej okręg przemysłowy, złączony więzami gospodarczymi z regionem przemysłowym Śląska. Wyraża się w tym istota i kierunek rozwoju Brzeszcz. Rozmiary, fizjonomia architektoniczna oraz stosunek działalności rolniczej i górniczej, a także funkcje gospodarcze Brzeszcz predysponują je do roli miasta.

⁴ Szczegółowe opracowanie tych przemian będzie tematem następnej pracy o powiecie oświęcimskim.

TRASY DOJAZDÓW SAMOCHODOWYCH DO KOPALNI BRZESZCZE

1 0 1 2 3 4 km

1. Oświęcim
2. Żywiec
3. Chrzanów
4. Wadowice
5. Sucha
6. Peczyna
7. Białka

Grubość linii proporcjonalna do ilości dojeżdżających w 1957

- Granica województwa
- - - Granice powiatów
- Drogi gospodarcze.
- ⊕ Przystanek.
- Ⓜ Końcowe punkty tras.
- Wsie z kłódrzami pracownicy dochodzą.

ZASIĘG I NASILENIE DOJAZDÓW DO KOPALNI BRZESZCZE

